

101010100011000111010101110101010011011011100001010101101101101111010110101011010101001101101110101101

Dr Predrag
Radovanović

Elektronsko bankarstvo

Digitalni novac i komodifikacija informacija

- dva osnovna metoda za plaćanje preko Interneta: **plaćanja sa centralizovanim obračunom** i **plaćanja digitalnim novcem** (sa decentralizovanim obračunom)
- **centralizovani obračun poskupljuje transakcije**: ovakve transakcije u proseku koštaju od **30 centi** do **1 dolar** po transakciji
- **decentralizovana plaćanja digitalnim novcem** u proseku koštaju od **1 do 5 centi**, pa su sistemi bazirani na digitalnom novcu pogodni za **mikroplaćanja**
- mikroplaćanja će omogućiti opštu **komodifikaciju informacija**, tj. pretvaranje informacija u robu
- umesto tradicionalne razmene: *novac–roba* (ili u prvobitnom obliku: *roba–roba*), razmenjivaćemo *informaciju za — informaciju*

Novac kao informacija – definicija i osnovne karakteristike elektronskog novca

- za održivi razvoj digitalne ekonomije potrebna je **nova forma novca: digitalna ekonomija** zahteva **digitalni novac**
- inovacijama u oblasti platnih sistema stvara se **socio–tehnološka infrastruktura za novu formu novca**: započinje istorijska **transformacija novca u digitalni novac**;
- digitalni novac ima potencijal da učini zastarelim postojeći monetarni režim baziran na papirnom novcu
- novac kao specifično „mrežno dobro“

Novac kao informacija – definicija i osnovne karakteristike elektronskog novca

Evolucija novca

- evolucija novca: **postepena dematerijalizacija**: prirodni novac, kurantni (valutni) novac, papirni novac (surogat novca)
- izmena forme novca obično dovodi i do **značajnih promena u ekonomskoj sferi**
- kolaps zlatnog standarda 1931. i monetarne reforme u SAD
- **novac** može da funkcioniše i bez opipljivog fizičkog medijuma: transakcije se odvijaju samo na bazi **informacije**
- na kraju trenda dematerijalizacije **novac postaje samo tok informacija između povezanih računara**

Novac kao informacija – definicija i osnovne karakteristike elektronskog novca

Mogućnost programiranja pojedinih dimenzija digitalnog novca

- informaciono–softverski karakter digitalnog novca omogućiće **programiranje njegove vremenske dimenzije**
- programiranje vremenske dimenzije imaće **mного korisnih aplikacija**: programiranje budućih isplata, rezervacija i transfer novca prilikom kupovine preko Interneta, pravilno servisiranje odobrenih zajmova, prodaja robe na poček, zaključivanje terminskih ugovora, periodična isplata kamate ...
- moguće je programirati i **namenu digitalnog novca**: gde i kako može biti potrošen
- digitalni novac omogućiće **obračun u realnom vremenu po neto principu**: obračun će biti daleko efikasniji kada forma novca postane kompatibilna sa računarima uz pomoć kojih se organizuje elektronsko tržište

Novac kao informacija – definicija i osnovne karakteristike elektronskog novca

Definicija i osnovne karakteristike elektronskog novca

- elektronski novac je **širi koncept**
- **elektronski novac** (*e-money*) se odnosi na sve mehanizme za transfer novca bazirane na računarima (npr. platne kartice, ACH) i na odgovarajuću opremu za pristup ovim sistemima (ATMs, POS); **digitalni novac** (*digital cash, cybercash*) je **uži termin** koji se odnosi na sisteme za transfer novca putem Interneta
- težeći sveobuhvatnoj definiciji, stručnjaci *BIS-a* u više publikacija dali su različite definicije elektronskog novca, koje se mogu sumirati na sledeći način:
- prva, tehnološki najmanje napredna forma elektronskog novca, su **pristupni proizvodi** (*access products*) – elektronska sredstva komunikacije koja omogućavaju potrošačima da pristupe konvencionalnim platnim uslugama

Novac kao informacija – definicija i osnovne karakteristike elektronskog novca

Pojmovno razgraničenje elektronskog i digitalnog novca

- druga vrsta elektronskog novca obuhvata **kartice sa uskladištenom vrednošću („elektronski novčanici“)**, kojima se mogu vršiti plaćanja na POS terminalima, plaćanja putem uređaja koji su direktno međusobno povezani ili plaćanja preko Interneta
- treća vrsta elektronskog novca obuhvata uređaje sa uskladištenom vrednošću koji **funkcionišu uz pomoć softvera** instaliranog na personalnim računarima i dizajnirani su za plaćanja preko Interneta (**digitalni novac**)
- postoje brojni sistemi koji se međusobno razlikuju po tehničkoj implementaciji, načinu transfera vrednosti, institucionalnom uređenju; pomenute definicije odnose se, u stvari, na različite varijante elektronskog novca koje predstavljaju **različite faze u preobražaju elektronskog u digitalni novac**
- teško je dati sveobuhvatnu definiciju i izvršiti precizno razgraničenje jer usled tehnološki veoma dinamične prirode elektronskog i digitalnog novca, svaka definicija brzo zastareva

Sistemi digitalnog novca

- sistemi nastali **elektronifikacijom tradicionalnih platnih instrumenata**
- sistemi bazirani na **autonomnoj formi digitalnog novca**
- formirano je više različitih sistema elektronskog/digitalnog novca koji se razlikuju po tehničkoj implementaciji (bazirani na hardveru, softveru, on–lajn, of–lajn ...)
- hronološki posmatrano postoje **tri generacije digitalnog novca**

Prva generacija digitalnog novca

- sistemi bazirani na **elektronskim čekovima** (*NetCheque*): proširenje tradicionalnog sistema za kliring čekova na Internet
- sistemi bazirani na **smart karticama** (*Modex, VisaCash*): on-lajn ekstenzija „plastičnog novca“; smart kartice sa funkcijom digitalnog novčanika mogu da prerastu u autonomnu formu novca (npr. *Mondex* je najpribližniji realnom novcu)
- sistemi bazirani na **digitalnim novčanicama, tj. novčićima** (*eCash, CyberCash, CyberCoin, NetCash ...*): kroz brojne pilot-programe dokazali su visoku sofisticiranost
- **nijedan sistem nije doživeo komercijalni uspeh**: razlozi su bili tehnološke i ekonomske prirode
- prva generacija pokazala je **tehnošku izvodljivost on-lajn platnih sistema** i iznedrila ključne ideje koje su dovele do rađanja nove forme novca

Druga generacija digitalnog novca

- sa porastom obima elektronske trgovine javljaju se sistemi **druge generacije digitalnog novca**
- pošto su sistemi bazirani na kreditnim karticama najzaslužniji za neuspeh prve generacije digitalnog novca, gotovo svi sistemi druge generacije **fokusiraju se na oblasti u kojima bi mogli imati prednost nad kreditnim karticama**
- koncipirani su tako da **njihovo širenje ne zavisi od banaka**
- problem negativne eksternalnosti mreže rešavan je upotrebom **inovativnih marketinških tehnika** (npr. *virusni marketing, nagrade za privlačenje novih članova* i sl.)

Druga generacija digitalnog novca

- sistemi druge generacije mogu se grubo podeliti na:
- **sistemi bazirani na digitalnom novcu u elektronskoj pošti** (npr. *PayPal*, koji je počeo da funkcioniše kao banka omogućivši klijentima da čuvaju novac na svojim računima za kasniju upotrebu)

- sistemi bazirani na **digitalnom novcu u obliku novčanih kupona**:

- unovčavanje kupona avio–kompanija (*MilePoint.com*)
- novčani kuponi u obliku **on–lajn certifikata** (npr. *GiftCertificates.com*) nudili su na jednom mestu certifikate velikog broja firmi
- novčani kuponi namenjeni **ciljnim demografskim grupama** (*Cybermoola, RocketCash, iCanBuy.com, DoughNET* i sl.), ciljali su uglavnom tinejdžere

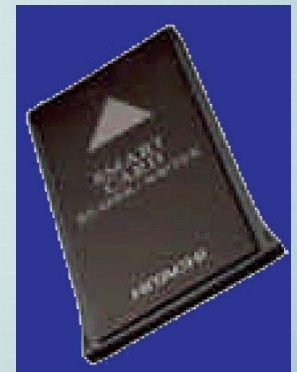
Druga generacija digitalnog novca

- najambiciozniji sistemi druge generacije (*Flooz.com* i *Beenz.com*) pokušali su da ugroze dominaciju kreditnih kartica u B2C segmentu
- prvi sistemi koji su **uspostavili konvertibilnost** svojih digitalnih valuta
- **bankrotirali gotovo istovremeno**, za vreme berzanskog kraha „internet kompanija“ 2000–2001, što je bio ozbiljan udarac drugoj generaciji digitalnog novca
- moguće da bi u dužem roku zaista uspeali da ugroze dominaciju kreditnih kartica jer su za vrlo kratko vreme privukli veliki broj korisnika
- planovi za razvoj globalne on–lajn valute prilično su ambiciozni za nove firme koje su se oslanjale na **još uvek nestabilni B2C segment e–trgovine**
- opstao je jedino *PayPal* jer se učvrstio u **P2P** segmentu elektronske trgovine, koji **nema svoj ekvivalent u tradicionalnoj trgovini**

Treća generacija digitalnog novca

- sazrevanje u životnom ciklusu digitalnog novca
- podržani od strane zrelih kompanija, prerastaju u sofisticirane sisteme za on-lajn transfer novca
- koriste se **oproban koncepti**: smart kartice, elektronski čekovi, digitalni novac u elektronskoj pošti i digitalne novčanice
- trenutno **najbolje izgleda za uspeh imaju smart kartice i elektronski čekovi** jer uživaju podršku banaka
- **smart kartice** najzad su dobile podršku vodećih međunarodnih asocijacija za platne kartice; značajni koraci ka njihovom širem prihvatanju načinjeni su razvojem **beskontaktnih kartica** i napretkom tehnologije „digitalnog novčanika“

Treća generacija digitalnog novca

- u evropskim bankama smart kartice smatraju se **najznačajnijom tehnologijom za budućnost elektronskog (digitalnog) novca**: procenjeno je da će se **27%** modela elektronskog novca bazirati isključivo na smart karticama dok će se **61%** modela bazirati na kombinaciji smart kartica i softvera
- **elektronske čekove** razvija **FSTC**, koji uživa podršku finansijske zajednice u SAD; *Ministarstvo finansija SAD* ih već koristi; namera je da postanu de facto standard u svim segmentima elektronske trgovine
- **najveće šanse da prerastu u potpuno autonomnu formu novca imaju sistemi bazirani na digitalnim novčanicama**, ali je njihova sudbina i dalje neizvesna

Treća generacija digitalnog novca

- trenutno ne postoji univerzalna forma digitalnog novca koja je podjednako pogodna za sve segmente elektronske trgovine
- treća generacija dovela je do diferenciranja sistema baziranih na različitim konceptima i **pojačala heterogenost** nove forme novca
- različiti segmenti elektronske trgovine nastoje da razviju **sopstvene varijante digitalnog novca** koji je „skrojen“ u skladu sa neposrednim potrebama korisnika
- počev od treće generacije razvijaju se i sistemi digitalnog novca namenjeni **B2B** segmentu

Osnovne odlike elektronskog / digitalnog novca

- ❖ Postoji deset ključnih odlika od značaja za uspeh jednog sistema elektronskog/digitalnog novca:
  1. **Sigurnost** (mora postojati visok nivo sigurnosti transakcija upotrebom sofisticiranih tehnika enkripcije)
  2. **Anonimnost** (tj. privatnost neke transakcije — karakteristika koja će verovatno izazvati najviše sporova u budućnosti)

Osnovne odlike elektronskog / digitalnog novca

- 3. Prenosivost** (upotreba elektronskog novca treba da bude nezavisna od fizičke lokacije i ne treba se vezivati za privatne mreže već treba omogućiti prenosivost elektronskog novca kroz računarske mreže ali i izvan njih)
- 4. Dvosmernost** (mora postojati mogućnost direktnih transakcija između korisnika bez potrebe za registracijom)
- 5. Off–line režim** (mora postojati mogućnost prenosa vrednosti drugom licu bez potrebe priključivanja na mrežu i zahtevanja odobrenja)

Osnovne odlike elektronskog / digitalnog novca

6. **Deljivost** (rašćlanjivanje elektronskog novca na najmanje moguće jedinice koje bi omogućile mikroplaćanja)
7. **Neograničeno trajanje** (elektronskom novcu ne sme da istekne „rok trajanja“ nakon izvesnog vremena)
8. **Široka prihvaćenost** (elektronski novac mora da bude dobro poznat i prihvaćen, tj. da bude emitovan od strane dobro poznatog emitenta u koga ljudi mogu imati poverenje)

Osnovne odlike elektronskog / digitalnog novca

---

9. **Jednostavnost upotrebe** (jednostavnost vodi masovnoj upotrebi a masovna upotreba širokoj prihvaćenosti)
10. **Sloboda jedinice vrednosti** (elektronski novac treba da bude denominovan nadpolitičkim, tržišno–determinisanim monetarnim jedinicama).

Potencijalni problemi u vezi sa elektronskim novcem

Privatnost digitalnog novca:

- digitalni novac omogućava prikupljanje informacija o potrošačima, njihovim navikama ...
- potrošači su zabrinuti zbog moguće zloupotrebe ovakvih informacija i kompromitovanja njihove privatnosti (neovlašćena upotreba, prodaja informacija ...)
- sukob između pobornika potpuno anonimnih sistema i sistema u kojima se vodi detaljna evidencija o svim transakcijama (država i državni organi ...)

Potencijalni problemi u vezi sa elektronskim novcem

Bezbednost digitalnog novca:

- sve što je u vezi s novcem na Internetu ima potencijal da privuče neovlašćene i kriminalne pojedince i organizacije
- problem bezbednosti rešava se uz pomoć **kriptografije**, koja može biti bazirana na hardveru, softveru ili njihovoj kombinaciji)
- razvoj sofisticiranih metoda šifrovanja bio je komplikovan činjenicom da se one koriste u **vojne svrhe**
- stvaranje pravnog okvira: usvajanje zakona o digitalnim potpisima (najveću korist od ovog zakona ima upravo sektor finansijskih usluga)

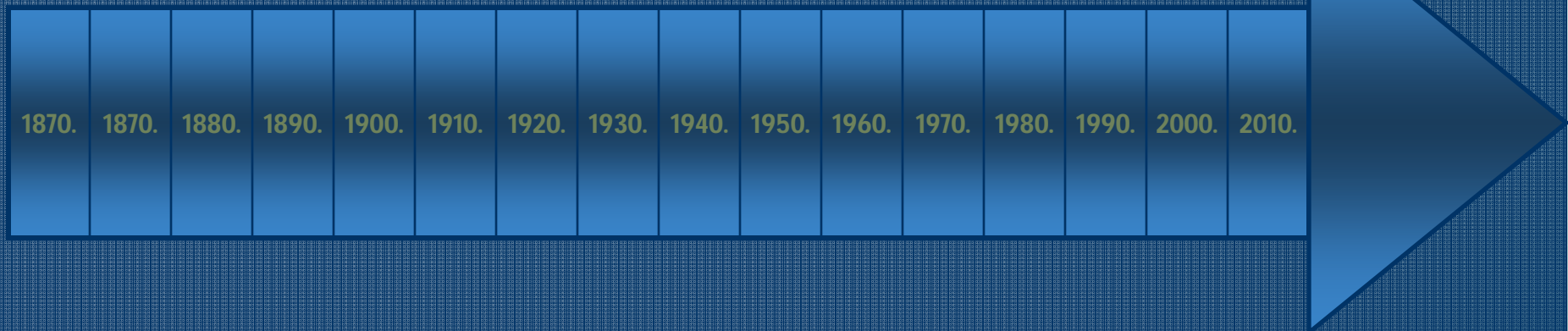
Razvoj elektronskog bankarstva (elektronsko bankarstvo na veliko i na malo)

- nastalo ukrštanjem više različitih tehnologija, od kojih su neke međusobno kovergentne
- korene elektronskog bankarstva možemo pratiti do davne **1860.** kada je *Western Union* izvršio **prvi telegrafski transfer novca** u SAD
- intenzivniji razvoj počeo šezdesetih godina prošloga veka, uporedo sa intenzivnijim oslanjanjem banaka na nove informaciono–komunikacione tehnologije
- **elektronsko bankarstvo:** *isporuka bankarskih proizvoda i usluga preko elektronskih kanala distribucije*
- ne predstavlja supstitut tradicionalnog bankarstva, već sistem koji je sa njim komplementaran

Elektronsko bankarstvo

HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

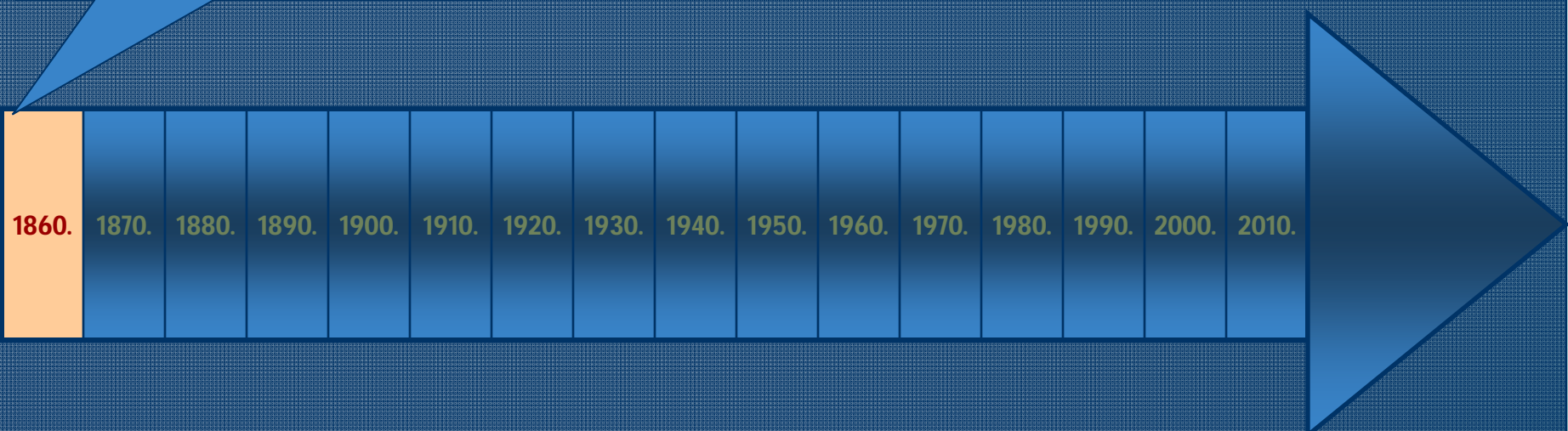
Elektronsko bankarstvo

HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

1860.

Western Union izvršio prvi telegrafski transfer novca u SAD

1860. 1870. 1880. 1890. 1900. 1910. 1920. 1930. 1940. 1950. 1960. 1970. 1980. 1990. 2000. 2010.

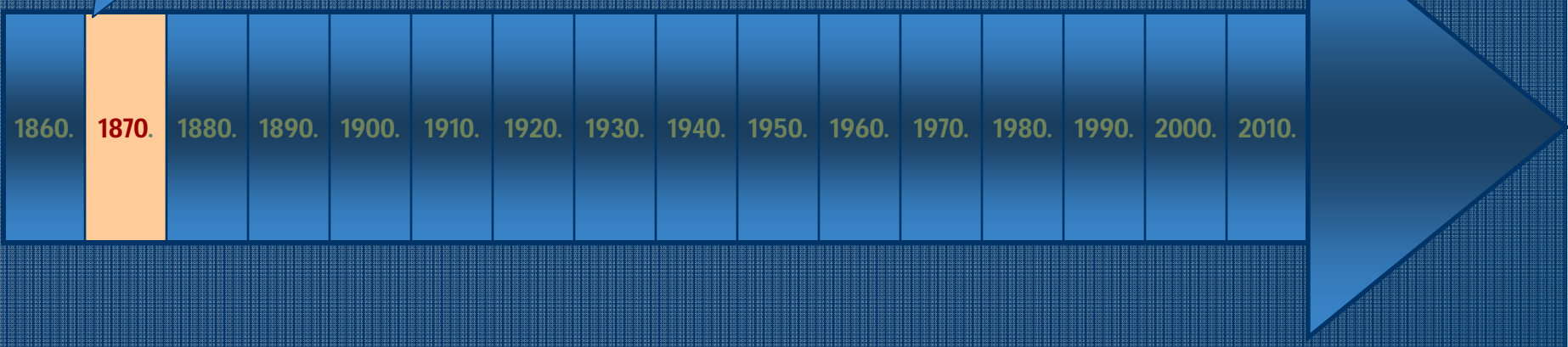
Elektronsko bankarstvo

HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

1871.

Western Union zvanično počinje da nudi usluge telegrafskog transfera novca

1860. 1870. 1880. 1890. 1900. 1910. 1920. 1930. 1940. 1950. 1960. 1970. 1980. 1990. 2000. 2010.

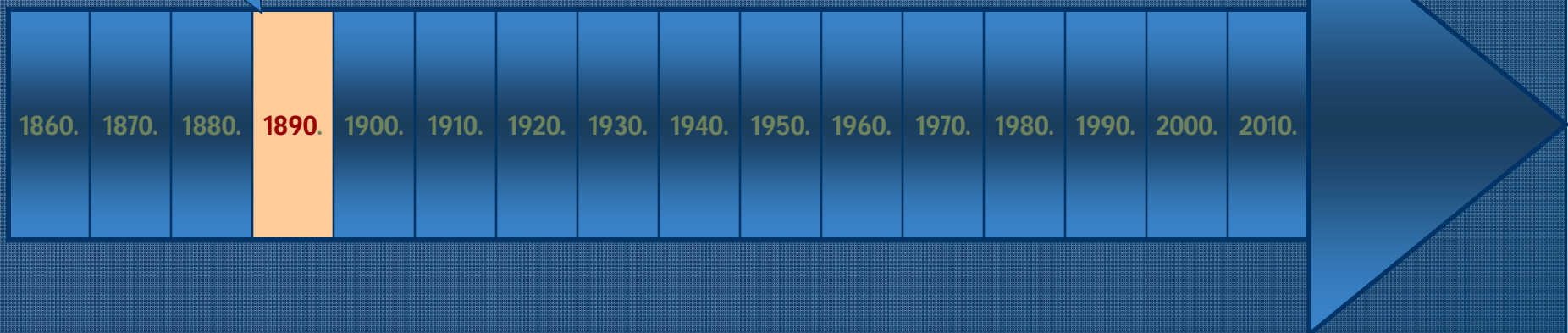

Elektronsko bankarstvo

HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

1890.

pojavljuju se **preteče kreditnih kartica u Evropi**; trgovci najpre nude kredite i kreditne kartice potrošačima a kasnije počinju međusobno da prihvataju kreditne kartice

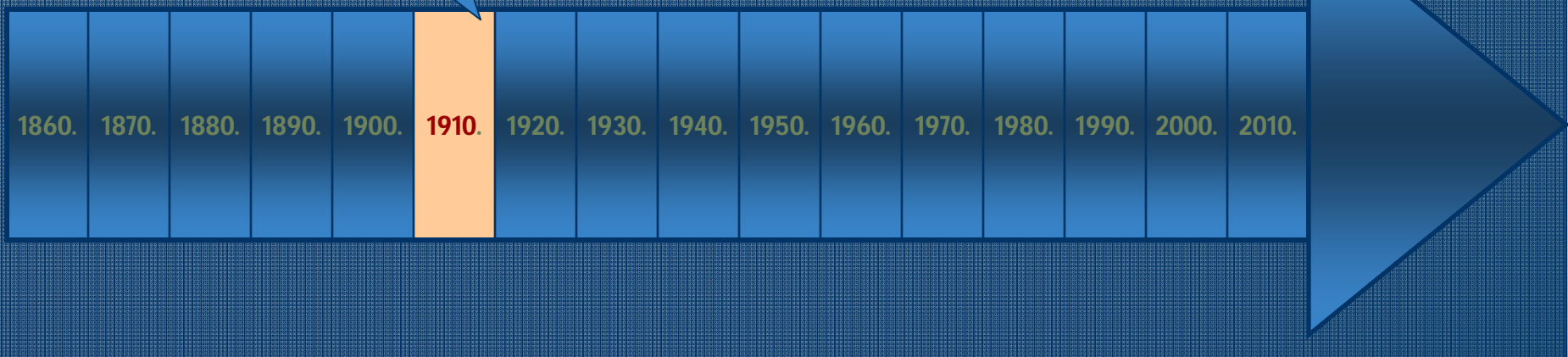

Elektronsko bankarstvo

HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

1918.

pri Sistemu federalnih rezervi u SAD osnovan **telegrafski servis za transfer novca – Fedwire**

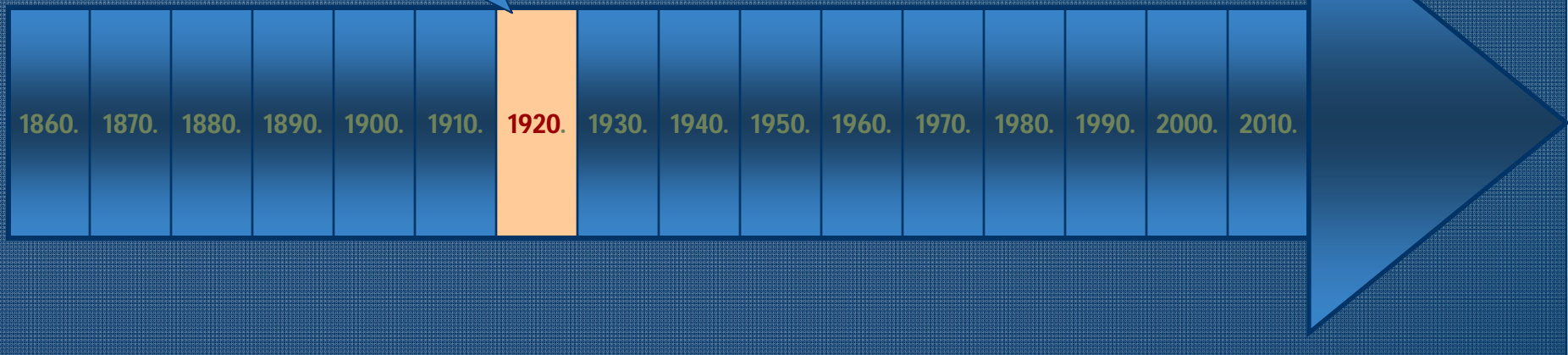

Elektronsko bankarstvo

HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

1920.

pojedine firme u SAD (lanci hotela, naftne kompanije i sl.) počinju da izdaju **kreditne kartice zatvorenog tipa**

Elektronsko bankarstvo

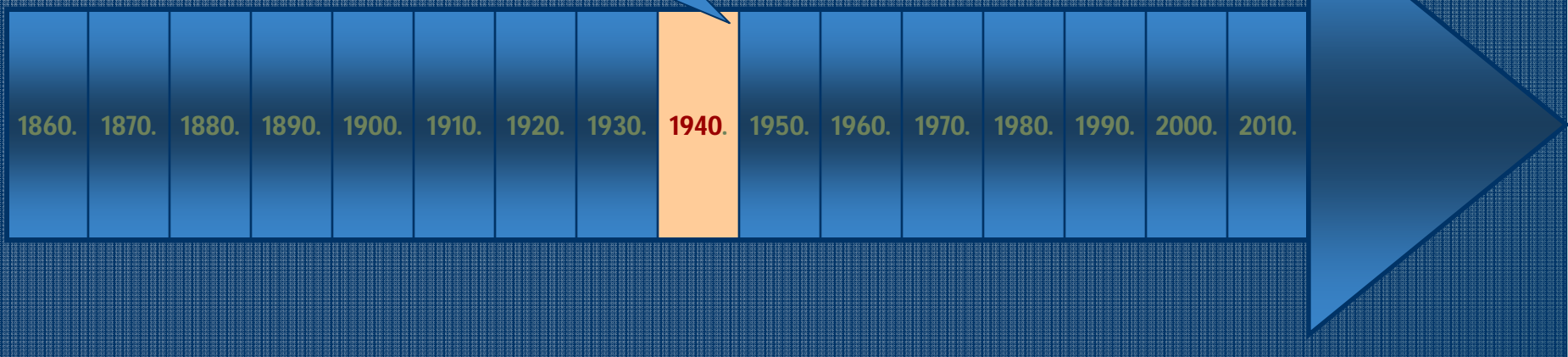
HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

1943–1952.

broj čekova u SAD udvostručen (sa 4 na 8 mrd), pa je ručna obrada čekova postala neefikasna

1946.

Džon Bigins „pronalaži“ prvu bankarsku kreditnu karticu *Charge-It* koja se koristila u *Flatbush National Bank of Brooklyn*

Elektronsko bankarstvo

HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

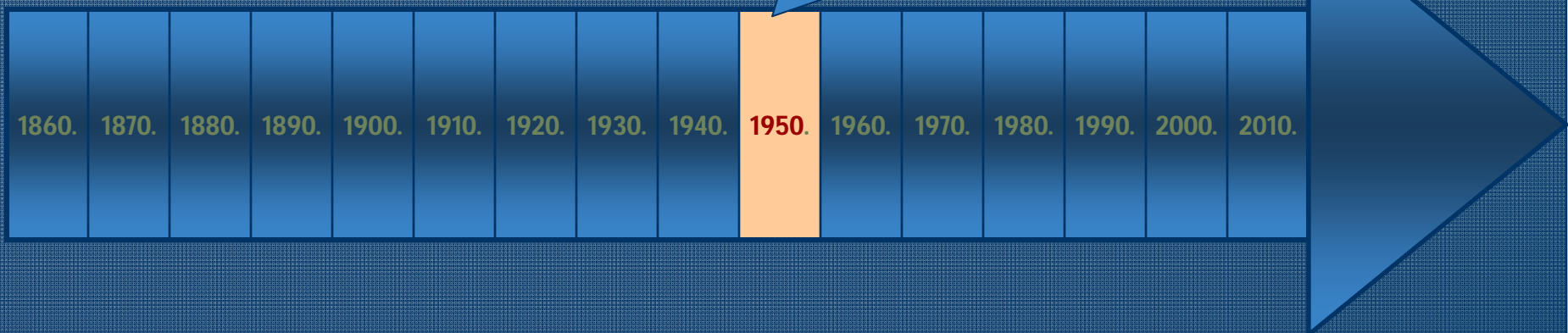
1950. *Diners Club International* izdaje prvu univerzalnu kreditnu karticu koja je mogla da se koristi u raznovrsnim prodajnim i uslužnim objektima

1951. *Franklin National Bank* iz Njujorka izdaje prvu bankarsku kreditnu karticu

sredinom 1950-ih razvijena *MICR* tehnologija za mašinsko očitavanje, sortiranje i obradu čekova

1958. pojavljuje se druga značajnija nebankarska kreditna kartica univerzalnog tipa: *American Express*

1959. *Bank of America* pokreće prvi bankarski sistem kreditnih kartica od nacionalnog značaja, pod imenom *BankAmericard*

Elektronsko bankarstvo

HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

1970. formiran *CHIPS*

početak 1970-ih – instalirani prvi *automatski samouslužni šalteri*

1972. instaliraju se *EFT/POS sistemi* i javljaju se *prve debitne kartice*

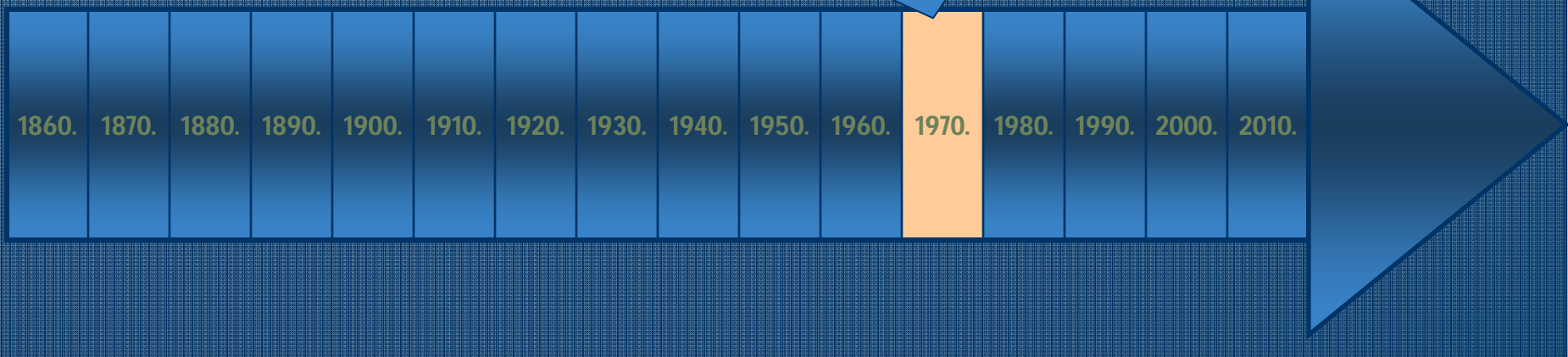
1972. u *Kaliforniji* počinje sa radom prva *automatska klirinška kuća*

1973. formiran *SWIFT*

1974. formirano nacionalno ACH udruženje (*NACHA*)

1976–1977. *BankAmericard* postaje *VISA*

kraj 1970-ih *Mišel Igon* konstruiše *smart karticu*

Elektronsko bankarstvo

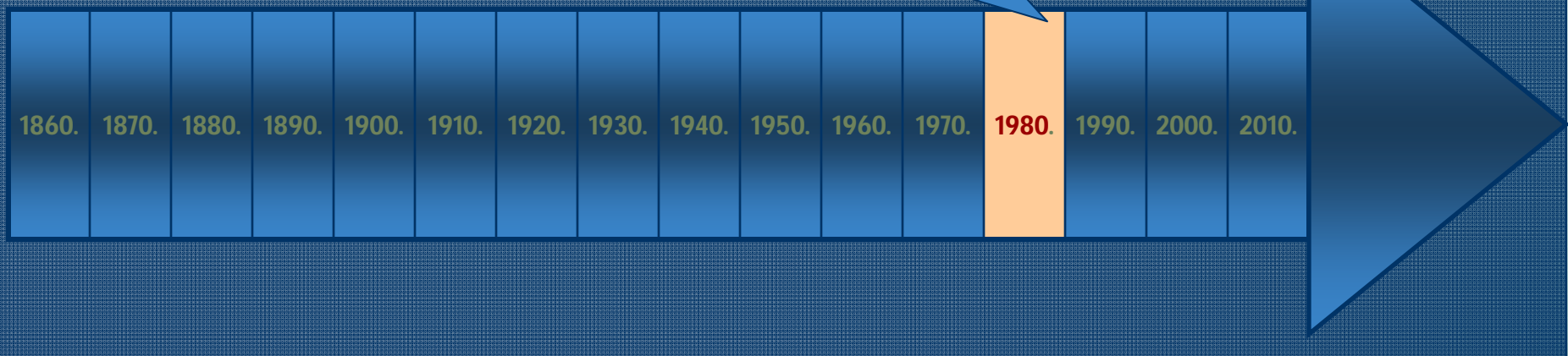
HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

1983. prve verzije softvera za upravljanje ličnim finansijama
(*Intuit Quicken*)

sredinom 1980-ih grupa banaka u Francuskoj pokreće
izdavanje **bankarske smart kartice**
Carte Bancaire

1989. osnovana *TeleBank*, prva telefonska štedionica koja je
primenila koncept direktnog bankarstva

kraj 1980-ih *Wells Fargo* uvodi **kućno bankarstvo**

Elektronsko bankarstvo

HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

1995. osnovana prva potpuno transakciona **internet štedionica: *Security First Network Bank*** iz Atlante
sredinom 1990-ih javljaju se prvi sistemi **internet bankarstva**
sredinom 1990-ih javljaju se prvi potpuno funkcionalni **sistemi bazirani na digitalnom novcu**
sredinom 1990-ih banke pokazuju interesovanje za smart kartice: usvaja se **EMV standard za smart platne kartice**
1997. prva nacionalna licenca za **internet banku** u SAD: ***CompuBank N.A*** iz Hjustona
1997. u Hong Kongu počinje da funkcioniše **beskontaktna smart kartica Octopus** u javnom prevozu
1999. formiran panevropski elektronski RTGS sistem **TARGET**
krajem 1990-ih pojava prvih **ECN**; započinje intenzivna **automatizacija berzi** u SAD i Evropi
krajem 1990s. javljaju se prvi sistemi **mobilnog bankarstva**

1860.	1870.	1880.	1890.	1900.	1910.	1920.	1930.	1940.	1950.	1960.	1970.	1980.	1990.	2000.	2010.

Elektronsko bankarstvo

HRONOLOŠKI PRIKAZ NAJZNAČAJNIJIH DOGAĐAJA U RAZVOJU ELEKTRONSKOG BANKARSTVA

početak milenijuma rasplamsava se borba između banaka i mobilnih operatera u segmentu mobilnih platnih transakcija

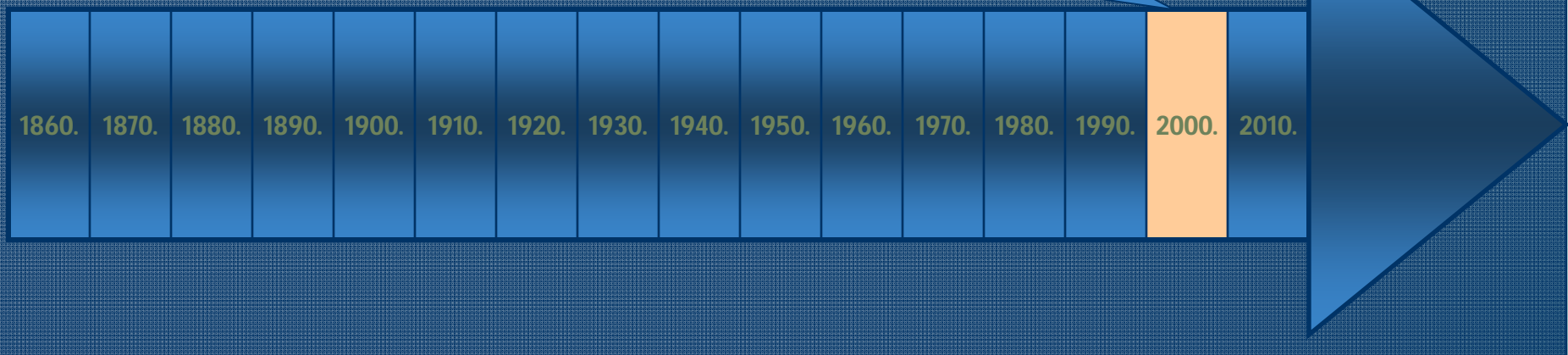
2000. *Octopus* dobija licencu za obavljanje depozitnih poslova

2001. lansirana *MyKad*, malezijska državna višenamenska beskontaktna kartica

2002. implementiran globalni elektronski RTGS sistem za obračun transakcija na deviznom tržištu (*CLS*)

2003. donet pravni okvir za elektronifikaciju čekova u SAD; intenzivna ponuda RDC sistema

2007. počinje da funkcioniše **TARGET II**

Elektronsko bankarstvo na veliko

- elektronski kanali distribucije najpre su počeli da se koriste u **bankarstvu na veliko (wholesale banking)**
- razvijen niz sistema koji se koriste za transakcije na veliko na nacionalnom i globalnom nivou
- najčešće funkcionišu kao **privatne, zatvorene mreže** na globalnom deviznom tržištu i tržištu hartija od vrednosti
- **Fedwire** počeo sa radom **1918.** kao servis za telegrafski transfer novca; kasnije prerasta u sistem za obračun u realnom vremenu po bruto principu (**RTGS**)
- **National Settlement Service (NSS)** — nacionalni multilateralni obračunski servis u SAD kojim upravljaju banke federalnih rezervi

Clearing House Interbank Payment System – CHIPS

- nakon napuštanja režima fiksnih deviznih kurseva, tržišno determinisani devizni kursevi pretvorili su se u predmet špekulacija
- devizno tržište postaje najveće tržište na svetu, a najveći učesnici na deviznom tržištu **1970.** formiraju privatni multilateralni platni sistem za velike transfere, **CHIPS**, koji je povezan sa tržištem evrovaluta i platnim sistemima u SAD
- trenutno **CHIPS** ima 48 članica, uglavnom velikih banaka
- prosečan dnevni obim prometa u **2008.** oko **365 hiljada** međubankarskih plaćanja u vrednosti preko **2 bn** dolara (maksimalan dnevni obim prometa zabeležen januara 2007. — oko 600 hiljada plaćanja u vrednosti od oko 2,7 bln dolara)

Continuous Linked Settlement (CLS)

- da bi se povinovali zahtevima regulatora za **smanjenjem obračunskog rizika**, najveći učesnici na globalnom deviznom tržištu, 2002. formiraju **CLS**
- **CLS** trenutno ima **60 akcionara** i blizu **4.700 drugih učesnika** u sistemu
- **CLS** vrši obračun instrukcija velike vrednosti za 17 najznačajnijih svetskih valuta po multilateralnom neto principu — efikasnost obračuna i do 98%
- **septembra 2007.** prosečan dnevni obim transakcija oko **325 hiljada** u vrednosti od preko **3,3 bn dolara**; **marta 2008.** oko **600 hiljada** instrukcija u vrednosti od oko **5,3 bn dolara**
- rekordna dnevna vrednost transakcija **19. marta 2008: preko 10 bn dolara**; rekordni obim transakcija **17. septembra 2008: preko 1,5 miliona transakcija** (transakcije vredne oko **8,6 bn dolara** poravnate sa svega oko **50 mrd dolara**)

Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications – SWIFT

- da bi izbegle jurisdikciju centralnih banaka, transnacionalne banke koje posluju na evrotržištu osnivaju sopstveni platni sistem — **SWIFT**
- **SWIFT** osnovan **1973. u Briselu** od strane **239 banaka** iz Evrope i SAD
- **SWIFT** je u suštini **komunikaciona mreža** koja prenosi **elektronske poruke** sa instrukcijama za transfer novca ili procedurama za obračun među bankama
- SWIFT trenutno ima 2374 članice i blizu 8.900 učesnika iz 209 zemalja
- prosečan dnevni obim u 2007. oko 14 miliona poruka; u 2008. oko 14,5 miliona

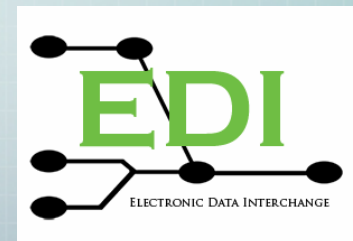
Trans–European Automated Real–Time Gross Settlement Express Transfer — TARGET

- počinje sa radom na dan uvođenja zajedničke valute u Evropi, **4. januara 1999.**
- prvi panevropski elektronski **RTGS** sistem; obuhvatio je **16** nacionalnih RTGS sistema i platni mehanizam Evropske centralne banke
- tokom 2006. obrađeno oko **83,2 miliona** transakcija (oko 330 hiljada dnevno) ukupne vrednosti oko **533 bn evra** (oko **2 bn evra dnevno**)
- **TARGET II** započinje sa radom **novembra 2007**; baziran na jedinstvenoj zajedničkoj platformi koja koristi proverene i pouzdane SWIFT standarde
- dnevni obim transakcija u **TARGET II** sistemu: oko **370 hiljada**, u vrednosti od oko **2,7 bn evra**

Elektronska razmena podataka (EDI)

- koriste je organizacije sa velikim obimom standardizovanih transakcija na veliko (B2B)
- **EDI**: prenos strukturiranih podataka, uz upotrebu ugovorenih standarda poruka, elektronskim putem, iz jednog računarskog centra u drugi
- EDI olakšana uvođenjem standardnih sistema za šifrovanje (**EAN, UPC**)
- **septembra 1987.** usvojen međunarodni **EDIFACT** standard
- EDI transakcije odvijale su se preko brzih poslovnih (**VAN**) mreža, čija je upotreba bila skupa, pa je EDI bila skupa za sitne podugovarače
- **Internet se sve više koristi kao alternativa VAN mreža**; upotreba Interneta i **do 90% jeftinija**
- u oblasti elektronskog transfera novca u bankarstvu je u upotrebi varijanta EDI pod nazivom **elektronska razmena finansijskih podataka (FEDI)**
- finansijske institucije našle su se među prvim promoterima **Internet FEDI** — npr. *Bank of America, Chase Manhattan ...*

Elektronsko ispostavljanje i plaćanje računa (EBPP)

- **EBPP** sistemi koriste se već duže vreme u domenu **B2B transakcija**; razvoj Interneta omogućio je ponudu ove usluge i **klijentima u bankarstvu na malo**
- **2000.** u **SAD** potrošačima ispostavljeno **15–17 mrd** papirnih računa (80% iz svega četiri oblasti); troškovi procenjeni na oko **80 mrd dolara** godišnje
- u **B2B** segmentu ispostavlja se oko **12 mrd računa mesečno** — pojednostavljeni proces obrade i štampanja košta u proseku **3 dolara**; **elektronska obrada** i ispostavljanje košta prosečno **0,33 dolara** po računu
- zbog toga se beleži **nagli porast upotrebe EBPP sistema**
- **elektronski medijum je mnogo pogodniji za marketing i promociju** (elektronski račun može da sadrži obaveštenja o sniženju, akcionoj prodaji, pa čak i čitave kataloge)
- **EBPP** može biti implementiran u vidu **modela direktne naplate** (komunalne službe, telefonske kompanije, kablovska TV i sl.) i **modela konsolidacije/agregacije** (računi različitih dobavljača grupišu se na jednom mestu i plaćaju odjednom)

Elektronsko bankarstvo na malo

- automatizacija sitnih transakcija odlagana zbog visokih troškova opreme i infrastrukture za formiranje platnih sistema na malo
- razvojem ICT dolazi do vrtoglavog pada cena neophodne opreme
- razvoj elektronskog bankarstva na malo započinje **sedamdesetih godina prošloga veka:**
  - automatski samouslužni šalteri – **ATMs**
  - sistemi za elektronski transfer novca – **EFT/POS**
  - automatske klirinške kuće — **ACH**
  - softver za upravljanje ličnim finansijama
  - **on-lajn** bankarstvo

Automatski samouslužni šalteri – ATMs

- automati za rasturanje gotovine (**cash dispensers**)
- **ATMs** — **automatski samouslužni šalteri** (polaganje depozita, uvid u stanje na računu, transfer novca na druge račune, deponovanje i unovčavanje čekova ...)
- **bankarski automati (bankomati)** — ATM + veza sa internet lokacijom banke + veza sa servisom za podršku
- pojavili se početkom 1970-ih: 1971. *Seattle First National Bank*, ili *City National Bank of Columbus* u Ohaju (*Bank One*)
- 1974. sve banke koje su ih instalirale **povećale su svoje učešće na tržištu**
- tokom osamdesetih banke su ograničile ekspanziju tradicionalnih filijala, a ATM uređaji predstavljali su delimičnu zamenu za njih
- zbog zabrane osnivanja filijala u drugim saveznim državama, ATM uređaji postali su **sredstvo za pristupanje širem geografskom području**
- započinje **proces integracije ATM mreža**, najpre na nacionalnom a potom na globalnom nivou

Automatski samouslužni šalteri – ATMs

- 1998. broj **ATM** uređaja u **SAD** oko **165.000**; ukupan broj transakcija na ATM (**11 mrd godišnje**) premašio broj transakcija na šalterima banaka
- prihodi od ATM uređaja u strukturi prihoda banaka zauzimaju sve značajnije mesto; naročito od **1996.** kada su dve najveće ATM mreže u SAD ukinule dugogodišnju zabranu naplate dvostrukih provizija za upotrebu ATM uređaja
- ogromna većina banaka počela je da naplaćuje klijentima drugih banaka upotrebu svojih ATM uređaja; većina banaka stimuliše upotrebu ATM–a za polaganje depozita, a neke čak uvode i kaznene mere za korisnike elektronskih računa koji transakcije obavljaju na šalteru
- evoluiraju u prave **virtuelne filijale**: raste isporuka poštanskih uputnica, markica, kupona, putničkih čekova i sl. preko ATM–a
- ugradnjom biometrijskih čitača omogućena upotreba ATM–a nepismenim licima; dodatne funkcije za lica sa invaliditetom; prikaz šalterskog službenika na ekranu ...
- ugodnijom isporukom gotovine **smanjili su zainteresovanost javnosti za inovacije u oblasti elektronskog novca**

EFT/POS sistemi

- početkom 1970-ih: uvođenje elektronskih terminala na mestu prodaje (**POS**) i formiranje mreža za elektronski transfer novca (**EFT**)
- prihvatne mreže povezane sa centrima za autorizaciju i elektronskim sistemima izdavalaca; pojava **debitnih kartica**
- kartice sa magnetnom pistom pokazale su se neotpornim na zloupotrebu pa se zamenjuju smart karticama; zloupotreba nije isključivi razlog: najveća **prednost smart kartice jeste njena multifunkcionalnost**, tj. mogućnost smeštanja i kombinovanja većeg broja aplikacija (lična karta, digitalni novčanik ...)
- funkciju smart kartice kao **digitalnog novčanika** (monetarna vrednost smešena na kartici) ne možemo smatrati evolucijom „tradicionalnih“ EFT/POS sistema koji predstavljaju **mehanizam za transfer novca između računa u bankama**;
- kod „savremenih“ EFT/POS sistema od svih raspoloživih aplikacija za smart kartice koristi se samo funkcija kreditne/debitne kartice;
- **dublji smisao tranzicije ka smart karticama**: glavni adut banaka za **transakcije preko Interneta** i očuvanje posredničke pozicije u B2C transakcijama; beskontaktna smart kartica bitna za **strategijsko pozicioniranje** banaka u sistemima baziranim na **mobilnim platnim transakcijama**

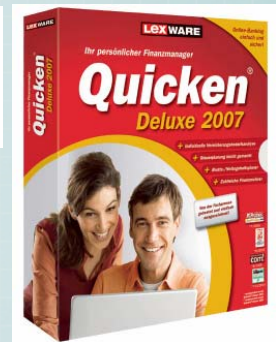
Automatske klirinške kuće — ACH

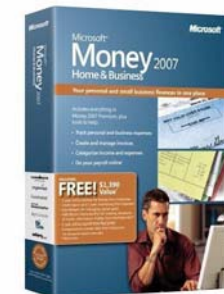
- **NSF**: godišnji troškovi platnih sistema u SAD sredinom sedamdesetih oko **14 mrd dolara**, od toga **8 mrd otpadalo na čekove**; američka federalna vlada imala je ogroman broj periodičnih plaćanja čekovima
- **1968. SCOPE**: sitna i periodična plaćanja čekovima pretvaraju se u platne datoteke koje se obrađuju uz pomoć računara
- **1972.** počinje sa radom **prva ACH u Kaliforniji**
- **1974.** formirano **nacionalno ACH udruženje**
- **1975.** formirana **najveća ACH u Njujorku**
- **ACH** su brzo postale značajan element sistema za elektronski transfer novca
- **ACH obrađuju veliki broj transakcija na malo** (npr. plaćanja trajnim nalogom računa za komunalije, kablovsku TV, otplata automobila, direktno deponovanje zarada i socijalne pomoći i sl.), **koje se izvršavaju grupno**
- koriste se kao jeftina, brza i sigurna **zamena za čekove**
- **ACH** transakcije sve više se koriste i umesto **telegrafskog transfera novca**

Softver za upravljanje ličnim finansijama

- velike banke su ga razvijale samostalno; softver je bio prilagođen računarskom sistemu banke i bio **komplikovan za upotrebu**
- prilikom promene banke, korisnik mora da promeni i softver
- proizvođači softvera razvili su **standardizovane softverske pakete** koji su **jednostavniji za upotrebu** i ponudili ih manjim bankama
- **1983.** firma **Intuit** lansira **Quicken**
- **1985.** **Microsoft Money**
- performanse i standardne mogućnosti ovog softvera prilično ujednačene
- **isporuka bankarskih proizvoda i usluga sve više zavisi od softverskih kompanija**
- standardizovani softver za upravljanje ličnim finansijama **uvodi nas u eru on-lajn bankarstva**

Telebanking / IVR banking

- tradicionalni **kontakt „licem u lice“ sve ređi i skuplji** u eri elektronskog bankarstva; raste značaj telefonske komunikacije kao najpribližnijeg surogata
- banke snižavaju troškove telefonskog servisa
- **1989.** osnovana **TeleBank**, prva telefonska štedionica koja je primenila koncept direktnog bankarstva; zbog nižih troškova poslovanja nudila povoljnije kamatne stope (1995. godine TeleBank imala samo 40 radnika)
- **krajem 1998.** TeleBank postaje prva štedionica bez filijala koja se rangirala među **50 najvećih štednih institucija** sa federalnom licencom u SAD
- savremenija verzija je **IVR — bankarstvo sa interaktivnim glasovnim odgovorom**; koristi se potpuno automatizovani kol–centar sa najsavremenijom biometrijskom tehnologijom za glasovnu identifikaciju, prepoznavanje govora i sintezu ljudskog glasa „virtuelnog službenika“ koji odgovara na upite klijenata
- preko mobilnog telefona usluga je dostupna sa bilo koje lokacije
- troškovi jednog poziva u **klasičnom kol–centru oko 3 dolara**; kod **automatizovanog kol centra** ovi troškovi su oko **20 centi**

On-lajn bankarstvo

- **on-lajn bankarstvo**: kućno (PC) bankarstvo; internet bankarstvo; mobilno bankarstvo
- **kućno (PC) bankarstvo**: za pristup sistemima banke koriste se **privatne ili rezervisane komunikacione linije**, pa su infrastrukturni i telekomunikacioni troškovi bili značajni
- **prve su ga ponudile velike banke**, nudeći softver besplatno i ciljajući imućnija domaćinstva
- klijenti u početku nisu bili naročito zainteresovani; **Wells Fargo** je pokrenula sistem kućnog bankarstva **krajem osamdesetih** a do **1995.** privukla svega **20.000 klijenata** (oko **2.500 godišnje**)
- upravo u trenutku kada je veći broj korisnika počeo da pokazuje zainteresovanost, životni ciklus kućnog bankarstva naglo presečen komercijalizacijom Interneta i **pojavom internet bankarstva**

WELLS
FARGO

Internet bankarstvo

- mada je kućno bankarstvo imalo **komparativnu prednost iz aspekta bezbednosti**, Internet se pokazao kao mnogo atraktivniji medijum za privlačenje većeg broja korisnika
- i **internet bankarstvo imalo je težak početak**; u početnoj fazi (1995–1996) klijenti su bili zabrinuti **zbog nedovoljne bezbednosti transakcija**
- **dva razloga najbitnija za uvođenje internet bankarstva**: (1) klijenti internet bankarstva predstavljali su zanimljiv segment tržišta sa demografskog i ekonomskog stanovišta; (2) Internet je veoma efikasan distribicioni kanal

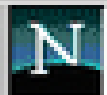
Kanal	Troškovi po transakciji
Filijala	\$ 1,070
Pošta	\$ 0,700
Telefon	\$ 0,550
ATM uređaj	\$ 0,280
Kućno (PC) bankarstvo	\$ 0,0150
Internet bankarstvo	\$ 0,0100

Bazirano na: Goldfinger, (1996); Economist, (2000b); Gillette, (2002); Shevlin, (2007).

Internet bankarstvo

- mnoge banke nisu želele da se odreknu investicija u privatne mreže, što je stvorilo prostora za **nove ulaznike na tržište**, koji su koristili **infrastrukturu javnih računarskih mreža**
- posebno su interesantne tzv. **virtuelne banke** koje su celokupno bankarsko poslovanje obavljale isključivo preko Interneta
- **prva virtuelna štedionica: *Security First Network Bank***, počela sa radom **1995.** (licencu dobila 1993.)
- **1996. *Atlanta Internet Bank (NetBank)***;
- **1997. *CompuBank*** iz Hjustona;
- virtuelne banke mogle su ponuditi znatno povoljnije kamatne stope zbog nižih troškova poslovanja
- svojim klijentima **nisu uspele da ponude čitav skup finansijskih usluga** (nepostojanje ATM mreže, ličnog kontakta i sl.) već su samo privlačile tzv. „vruć novac“; ubrzo su postale lake mete za preuzimanje
- neuspeh virtuelnih banaka nije odvratio tradicionalne banke od ponude internet bankarstva

click here to visit
SFNB-ATLANTA

why sfnb?

information

demonstration

apply

CEO's letter

account access

Welcome To The World's First Internet Bank

Send Deposits To:
Security First
Network Bank
P.O. Box 191427
Atlanta, GA 31119-9954

SECURITY FIRST NETWORK BANK

MACRO®WORLD™
financial research

www.sfnb.com

Internet bankarstvo

- *Wells Fargo* je sredinom **1995.** uspešno transformisala svoj sistem kućnog bankarstva u sistem internet bankarstva; za samo **tri meseca** prijavilo se oko **50.000 korisnika** a u leto **1996.** bilo ih je oko **200.000**; krajem **1997.** **10%** od ukupnog broja klijenata ove banke bilo je u **sektoru internet bankarstva**
- klijenti internet bankarstva su **skuplji za opsuživanje, ali su profitabilniji**
- već **1999.** godine oko **20% banaka u SAD** nudilo je internet bankarstvo; ove banke posedovale su **90% aktive** nacionalnog bankarskog sektora
- **jula 2000. preko 90% banaka** u SAD sa aktivom iznad 500 miliona dolara ima svoje internet lokacije
- **nebankarske**, pa čak i **nefinansijske** organizacije prepoznaju u Internetu pogodan kanal za bankarstvo na malo
- virtuelna firma **E*Trade** uspela je za samo godinu dana da se transformiše u respektabilnu komercijalnu banku serijom strategijskih akvizicija (prodor u oblast komercijalnog bankarstva izvršen je kupovinom **TeleBank**, januara 2000)

Postojeći platni sistemi na Internetu

- najveći broj transakcija na Internetu u **B2C** segmentu obavlja se uz pomoć **platnih kartica**, dok u **P2P** segmentu dominira **novac u elektronskoj pošti**
- arhitektura bazirana na platnim karticama **neprimerena je digitalnoj ekonomiji** ali platne kartice odolevaju „zubu vremena“;
- tome je doprinelo **instaliranje bezbednosnih servera** (koji koriste bezbednosne protokole, npr. **SSL** ili **S-HTTP**) kao i **razvoj bezbednosnih standarda** za on-lajn plaćanja kreditnim karticama na Internetu (npr. **CyberCash**, **SET** ...)
- **CyberCash** je prodavao bezbedni prolaz preko Interneta za podatke o izvršenim transakcijama; tokom **1995. CyberCash** je imao sklopljene ugovore sa oko **80% američkih banaka**; kada su **Visa** i **MasterCard** počeli da izrađuju **SET** protokol, u **CyberCash**-u su procenili da je pametnije da se pridruže ovom konzorcijumu
- **SET** protokol bio je sličan **CyberCash** sistemu; nije prihvaćen kao što je očekivano jer je zahtevao skupu infrastrukturu za implementaciju kao i nužnost instaliranja dodatnog softvera

Postojeći platni sistemi na Internetu

- zbog sporog prihvatanja **SET** protokola *Visa* i *MasterCard* razvili su bezbednosni protokol **3–D Secure** (licenciran pod nazivima *Verified by VISA* i *MasterCard SecureCode*); ni ovaj protokol nije prihvaćen u skladu sa očekivanjima jer se u praksi pokazao komplikovanim za upotrebu
- u domenu **P2P** plaćanja zavladała je firma *PayPal* zahvaljujući tzv. virusnom marketingu
- nagradama od 10 dolara za svakog novog člana, kao i za onoga ko učlani novog člana, *PayPal* je veoma brzo regrutovao oko **200.000 korisnika**, što ih je koštalo oko **4 miliona dolara** (20 dolara po svakom novom korisniku) ali u *PayPal*–u tvrde da je ovakav pristup daleko jeftiniji od reklamiranja u udarnim terminima na vodećim TV stanicama
- u četvrtom kvartalu 2006. vrednost transakcija preko *PayPal*–a iznosila je oko **11 mrd dolara**, a *Pay Pal* je bio prisutan u **190 zemalja** i imao preko **160 miliona** korisničkih računa

Novi instrumenti i transakcioni mehanizmi na Internetu – smart kartice

- smart karticu izumeo je **Mišel Igon** krajem sedamdesetih; sredinom osamdesetih francuska grupa banaka počinje sa izdavanjem bankarske smart kartice *Carte Bancaire*
- narednih desetak godina smart kartice prolazile su kroz mukotrpan **proces standardizacije**
- smart kartice **nude veći nivo bezbednosti** ali su razvijane pre svega za primenu u **of-lajn sistemima**
- trenutno proizvođači smart kartica intenzivno rade na njihovom **prilagođavanju on-lajn okruženju** (npr. zanimljiv je pokušaj implementacije TCP/IP protokola i izrada tzv. „mrežne kartice“)
- **beskontaknte kartice su sve popularnije**, a jedna od oblasti u kojoj će se sve više koristiti su **mobilne transakcije**, uz pomoć **NFC** mobilnih telefona
- širu upotrebu beskontaktnih kartica u finansijskom sektoru treba očekivati nakon **revizije EMV specifikacije** kojom će se obuhvatiti beskontaktna kartice

Novi instrumenti i transakcioni mehanizmi na Internetu – smart kartice

- migracija ka beskontaktnim karticama biće praćena povećanjem broja aplikacija na kartici; u prelaznom periodu koristiće se **hibridne kartice**
- jedna od najinteresantnijih i najfunkcionalnijih je **malezijska državna identifikaciona kartica *MyKad***

lična karta; vozačka dozvola;

pasoš; zdravstvena knjižica

e-cash (elektronski novčanik)

ATM kartica

Touch'n'Go (naplata putarine i karata u javnom prevozu)

Digital Certificate (javni ključ za trgovinu preko Interneta)

kartice lojalnosti; mobilna plaćanja ....

30 aplikacija

- budućnost pripada **beskontaktnim karticama**; pošto ne zahtevaju fizički kontakt sa čitačem, smart kartice budućnosti verovatno neće ni nalikovati karticama, već će se implementirati u predmete svakodnevne upotrebe

Novi instrumenti i transakcioni mehanizmi na Internetu – elektronski čekovi

- **MICR** tehnologija položila je temelje mašinske obrade čekova
- zbog ogromnog broja čekova u SAD krajem prošlog milenijuma (procene se kreću od **66 do 100 milijardi** čekova godišnje) **FSTC** razvio postupak **elektronifikacije čekova**
- **2003.** u SAD formiran **pravni okvir za elektronifikaciju čekova (Check 21)** — omogućeno je skeniranje papirnih čekova i formiranje tzv. **supstituta čeka** koji može da se koristi u digitalnoj formi ili u vidu odštampane reprodukcije originala, a u pravnom prometu je izjednačen sa originalnim čekom

- već tokom **2006.** u SAD je oko **40% čekova**, u nekoj od faza obrade, zamenjeno informacijama u elektronskom obliku
- broj elektronskih supstituta čekova u SAD je septembra 2007. iznosio oko 30 miliona dnevno (početkom 2005. ovaj broj bio je zanemarljiv)
- pionir u ponudi **RDC** tehnologije *Bank of America*

Novi instrumenti i transakcioni mehanizmi na Internetu – elektronski čekovi

- u istoriji sektora finansijskih usluga nijedna tehnologija nije uvedena tolikom brzinom kao **RDC**
- **RDC** sistemi bili su najpre na raspolaganju **velikim poslovnim klijentima**
- razvoj tehnologije omogućio je ponudu ove tehnologije **klijentima u bankarstvu na malo** uz upotrebu generičkih PC skenera
- **FSTC** lansirao je i projekat za razvoj **elektronskih čekova (eChecks)**, čiji je cilj da se papirni čekovi u potpunosti zamene digitalnim čekovima
- klijent od banke dobija **hardversku „čekovnu knjižicu“** u vidu perifernog hardverskog uređaja koji se priključuje na klijentov računar
- elektronska čekovna knjižica sadrži klijentov digitalni potpis i javni ključ banke izdavaoca, pa klijent može upotrebom odgovarajućeg softvera da popunjava elektronske čekove i šalje ih u šifrovanom obliku preko Interneta

 A screenshot of a digital check form. At the top, it says 'Your Name' followed by '123 Anystreet, Your Town, USA, 12345'. Below that is a 'Pay to the Order of' field with a dollar sign and a 'DOLLARS' label. The 'YourBank' logo is visible, along with a 'Name' field. At the bottom, there are three fields: a routing number '67354007', a check number '0059', and an account number '052500054'. Below these fields are three explanatory labels: 'The Bank Routing number is between the * symbols. Ignore the **', 'The Check number', and 'The Account number is usually to the left of -'.

Novi instrumenti i transakcioni mehanizmi na Internetu – mikroplaćanja

- odigraće ključnu ulogu u procesu **komodifikacije informacija**
- nematerijalna dobra poprimaju formu **digitalnih tokova** i nisu više vezana za fizički medijum (CD, papir, disketa, DVD ...)
- trenutno najpogodnije tehnologije za implementaciju mikroplaćanja su **digitalne novčanice** (novčići), **digitalni novac u elektronskoj pošti** i **digitalni novčanici** na smart karticama
- **digitalne novčanice bazirane su na softveru**, pa će **digitalni novčanici** na smart karticama biti **mного pogodniji za svakodnevne transakcije** (**mobilni telefoni** imaju dobre izgledе da uz pomoć smart kartica prerastu u **transakcione uređaje**)
- *arhitektura bazirana na tradicionalnim platnim karticama neprimerena je Internetu i digitalnoj ekonomiji; tradicionalne kartice će biti istisnute iz upotrebe od strane efikasnijih sistema*
- tradicionalne platne kartice: nepodesne za mikroplaćanja i krupna B2B plaćanja a u B2C segmentu su preskupe u odnosu na druge sisteme

Novi instrumenti i transakcioni mehanizmi na Internetu – mikroplaćanja

- trenutna dominacija tradicionalnih platnih kartica na Internetu rezultat je **monopolističkog ponašanja**
- u **segmentu mikroplaćanja** dominiraće **systemi bazirani na digitalnom novcu sa decentralizovanim obračunom**
- u **P2P segmentu** ustaliće se **digitalni novac u elektronskoj pošti**
- u **B2C segmentu** tradicionalne kartice biće istisnute **smart karticama**
- ako **smart kartice** budu sadržale aplikaciju **digitalnog novčanika** sa mogućnošću obavljanja direktnih transakcija **bez centralizovanog obračuna**, verovatno će preuzeti **deo tržišta P2P transakcija i mikroplaćanja**, sa tendencijom daljeg širenja

Mobilno bankarstvo

- razvoj tehnologija za prenos podataka preko mreža mobilne telefonije i pojava mobilnih uređaja sa mogućnošću pristupa Internetu otvara novo poglavlje u razvoju on-lajn bankarstva — **mobilno bankarstvo**
- koristi se najnoviji **elektronski („mobilni“)** kanal za isporuku finansijskih proizvoda i usluga
- početni **rast mobilnog bankarstva upečatljivo brži u Evropi**, zbog tehnološke uniformnosti evropske GSM mreže
- servisi mobilnog bankarstva bazirani na različitim tehnologijama: **SMS servis, WAP, smart kartice ...**
- **trenutno najpopularniji SMS servis** ali se **smart karticama** smeši lepa budućnost uporedo sa proširenjem **EMV** specifikacije i razvojem **NFC**
- *segment mobilnih platnih transakcija ima potencijal da postane poprište na kome će pritajeno rivalstvo između banaka i telekomunikacionih kompanija kulminirati*

Mobilno bankarstvo

- mobilni operateri širom sveta utrkuju se u ponudi **NFC mobilnih telefona** koji će omogućiti npr. plaćanje karata u gradskom saobraćaju, ulaznica na stadionima, kupovinu na aparatima za prodaju, plaćanja na terminalima namenjenim beskontaktnim smart karticama ...
- banke se trude da idu u korak sa permanentnim inovacijama: nedavno predstavljen softverski paket koji omogućava **deponovanje čekova i elektronsko plaćanje računa uz pomoć „pametnih“ mobilnih telefona** opremljenih digitalnim fotoaparatom
- da bi se izbegao direktan sukob između banaka i mobilnih operatera treba **intenzivirati njihovu saradnju**

Izvor: Miltek Systems, (2008).

Mobilno bankarstvo

- bankama pretila dezintermedijacija od strane novih ulaznika na finansijsko tržište ako ne iskoriste nove poslovne šanse
- pojedine kompanije iz nefinansijskog sektora u stanju su da brzo ovladaju novim tehnologijama i iskoriste poslovne šanse; **RFID tehnologija** odigraće značajnu ulogu
- kompanije koje se bave **javnim prevozom** lansirale su niz popularnih višenamenskih beskontaktnih kartica; inovativnim rešenjima uspele su da izgrade platne sisteme za mobilna plaćanja kojima su **zaobišli kako banke tako i mobilne operatere**
- **Octopus**: 2006. postojalo **13,4 miliona** izdatih kartica u Hong Kongu; instalirano je oko **50.000 čitača** kartica na kojima se ostvaruje dnevni promet od **oko 10 miliona dolara**
- **Octopus** dobila dozvolu za obavljanje depozitnih poslova kako bi proširila upotrebu svoje kartice na nove aplikacije

Digitalno bankarstvo

- bez odgovarajuće forme novca koji se kreira i cirkuliše on–lajn, *Internet se ne može smatrati potpuno funkcionalnim medijumom za elektronsko bankarstvo*
- tek sa razvojem univerzalne i opšteprihvaćene forme digitalnog novca može se realizovati puni potencijal on–lajn bankarstva i početak ere **digitalnog bankarstva**
- **elektronsko bankarstvo**: *isporuka pojedinih tradicionalnih i novih bankarskih proizvoda i usluga preko elektronskih kanala distribucije (aktivnost komplementarna tradicionalnom bankarstvu)*
- **digitalno bankarstvo**: *kvalitativno nova forma bankarstva u kojoj će svi bankarski proizvodi i usluge biti bazirani na digitalnom novcu i isporučivati se preko svih kanala distribucije (supstitut tradicionalnog bankarstva)*

Moguće ekonomsko–socijalne posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

- elektronski novac i elektronsko bankarstvo imaju potencijal da izazovu značajne socioekonomske posledice
- neke od ovih posledica su već uočljive ili se mogu sa izvesnošću predvideti; druge se još uvek istražuju
- sa ekonomskog stanovišta **transnacionalnost** elektronskog novca predstavlja njegovu najznačajniju karakteristiku
- **makroekonomske** posledice
- **mikroekonomske** posledice
- **socijalne** posledice

Makroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

Centralne banke i elektronski novac

- transnacionalni karakter elektronskog novca zahteva međunarodnu saradnju i harmonizaciju regulacije: izveštaji **BCBS-a** i **CPSS-a** predstavljaju uvod u kreiranje **globalnih standarda za emisiju i opticaj elektronskog novca**
- centralne banke bavile se ograničenim aplikacijama elektronskog novca u njegovoj **početnoj fazi razvoja**; rani sistemi predstavljali su **on-lajn ekstenzije tradicionalnih platnih opcija**, pa centralne banke nisu bile previše zabrinute: sve dok se transfer novca vrši između računa u bankama, centralne banke moći će da **prilagode postojeću regulaciju**
- problemi za centralne banke nastaću kada sistem digitalnog novca prerastu iz mehanizma za transfer **platnih informacija** u mehanizam za transfer **vrednosti**
- potrebno je **da se svi emitenti digitalnog novca podjednako tretiraju**, bez obzira da li dolaze iz bankarskog sektora ili ne; uslov za pristup mehanizmu koji je ekvivalentan funkciji centralne banke kao **poslednjeg utočišta** banaka trebalo bi da bude **podjednako „regulatorno breme“**

Makroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

Emisiona dobit centralne banke i „digitalna“ emisiona dobit

- slično papirnom novcu, **emitenti digitalnog novca profitiraće od njegove emisije**; emisiona dobit od digitalnog novca može se steći na više načina: *reinvestiranjem neiskorišćenog digitalnog novca* koji se nalazi na računima korisnika (*PayPal*); uvođenjem *provizija za rekonverziju* digitalnog novca u novac centralne banke (*Beenz.com*); uvođenjem *transakcionih provizija, naplatom članarina* za pristup sistemu, *naknadama za licenciranje* ...
- mogućnost ostvarenja značajne „digitalne“ emisione dobiti privući će **veliki broj potencijalnih emitenata, kako iz finansijskog tako i iz nefinansijskog sektora** (softverske i telekomunikacione kompanije, davaoci internet usluga, velike firme koje se bave elektronskom trgovinom ...)
- mada pokušavaju da zadrže monopol nad kreiranjem novca, može se desiti da banke budu primorane da formiraju strategijske alijanse sa drugim firmama, sa kojima će **morati da dele emisionu dobit**
- jedna od očiglednih posledica: smanjenje emisione dobiti centralne banke u meri u kojoj elektronski (digitalni) novac bude zamenio papirni i kovani novac u opticaju (u SAD bi gubici bili oko 370 miliona dolara ako bi se iz opticaja povuklo 10% papirnog i kovanog novca u apoenima do 10 dolara)

Makroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

Uticaj elektronskog novca na novčanu masu

- razmatrana su dva scenarija:
  - **(S1)** elektronski/digitalni novac predstavlja **on-lajn ekstenziju zvanične državne valute**;
  - **(S2)** postoji **veći broj privatno–emitovanih varijanti** elektronskog/digitalnog novca
- **S1**: najveći broj modela digitalnog novca funkcioniše po pripejd principu; u ovakvim modelima ne dolazi do kreiranja novca
- uporedo sa ekspanzijom ekonomske aktivnosti na Internetu treba očekivati **odobravanje potrošačkih kredita u formi digitalnog novca**, što će dovesti do **kreiranja novca**; banke će krenuti u jedan **virtuelni sistem delimičnih rezervi**, nalik onome u realnom svetu
- **nagla ekspanzija digitalne ekonomije** prouzrokujeće **rast tražnje za digitalnim novcem** i kanalisanje realnog novca u kiberprostor, što će smanjiti novčanu masu koja je na raspolaganju realnoj ekonomiji

Makroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

Uticaj elektronskog novca na novčanu masu

- **S2:** privatno–emitovane valute biće dizajnirane kao zamena za novac centralne banke, a konačni cilj njihovih emitenata biće da **u potpunosti istisnu novac centralne banke iz optičaja**, mada je ova pretpostavka trenutno malo verovatna
- u početnoj fazi privatno–emitovane valute funkcionisaće u sistemima zatvorenog tipa, tj. unutar **zasebnih monetarnih sfera**
- ako pojedini sistemi sklope ugovore o uzajamnom korišćenju svojih valuta, doći će do **interakcije između dveju monetarnih sfera**, što može dovesti do **oscilacija novčane mase** u tim sferama
- **konvertibilnost** privatno–emitovanog novca za novac centralne banke omogućiće **interakciju između zasebnih monetarnih sfera privatno–emitovanog digitalnog novca i „realne“ sfere**, što može uticati na fluktuaciju novčane mase u realnoj sferi

Makroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

Uticaj elektronskog novca na monetarnu politiku

- postoje prilično oprečni zaključci, u zavisnosti od pristupa istraživanju i polaznih pretpostavki
- po jednom shvatanju, uvođenje elektronskog novca predstavlja manje dramatičnu promenu od uvođenja papirnog novca kao zamene za kurantni novac; **elektronski novac se suštinski ne razlikuje od ostalih oblika novca koji su danas u opticaju (kreditni novac), pa stoga neće imati nikakav značajniji uticaj na monetarnu politiku**, sem smanjenja emisione dobiti centralne banke
- drugi tvrde da **elektronski novac ima potencijal da u potpunosti eliminiše sposobnost centralne banke da vodi monetarnu politiku**; transnacionalni karakter digitalnog novca omogućiće upotrebu digitalnog novca koji dolazi od emitenata iz inostranstva, što će uticati na *precizno merenje novčane mase kao indikatora monetarne politike i na efikasnost instrumenata monetarne politike*

Makroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

Uticaj elektronskog novca na monetarnu politiku

Evropska centralna banka (ECB):

- (1) *elektronski novac naglašava potrebu očuvanja uloge novca kao merila vrednosti;*
- (2) *šire prihvatanje elektronskog novca može uticati na efikasnost instrumenata monetarne politike;*
- (3) *elektronski novac može uticati na informativni sadržaj indikatora koje centralne banke koriste za procenu tekućih ekonomskih kretanja.*
- **Predlog: uvođenje obaveznih rezervi na elektronski novac**
- postoji i shvatanje da elektronski novac može **pojačati efikasnost monetarne politike ako bi centralne banke počele same da ga emituju**

Makroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

Uticaj elektronskog novca na fiskalnu politiku

- nagla ekspanzija **elektronske trgovine** zahteva hitno rešavanje njenog oporezivanja; **postojeći porezi teško su primenjivi u kiberprostoru** — najveći problem predstavljaju **nematerijalna dobra**, za koja se ne naplaćuje ni carina (nepostojanje fizičkog dokaza o transakciji, nemogućnost „kontrola zaliha“ ...)
- ako se softver preuzme sa Interneta **ne plaća se PDV** kao u prodavnici; zbog toga su **predloženi drugačiji vidovi oporezivanja** („*porezi na bitove*“, *oporezivanje davalaca internet usluga* ...)
- **oktobra 1998.** Kongres SAD izglasao **Zakon o poreskoj slobodi na Internetu** — uveden **moratorijum na oporezivanje elektronske trgovine** koji je produžavan u nekoliko navrata i još uvek je na snazi (do **2014.**)
- **digitalni novac** predstavljaće veći problem od elektronske trgovine: **potencijal digitalnog novca u evaziji poreza je takav da može opustošiti postojeće poreske sisteme** i značajno uticati na efikasnost fiskalne politike
- **prihode korporacija i pojedinaca** (izuzev zarada) **sve je teže oporezivati** jer digitalni novac omogućava njihovo prebacivanje u inostranstvo ili u bezbrojne „pukotine“ kiberprostora; mnoge kompanije i imućni pojedinci poseduju **ofšor račune**; **Internet će omogućiti svima da zabiđu poreznike**

Makroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

Uticaj elektronskog novca na finansijska tržišta

- faktor koji će uticati na atraktivnost i širu prihvaćenost neke varijante digitalnog novca biće njegova **konvertibilnost za novac centralne banke**; konvertibilnost će omogućiti interakciju između zasebnih monetarnih sfera privatno–emitovanog digitalnog novca i realne sfere
- konvertibilnost podrazumeva **postojanje „deviznih kurseva“ za različite varijante digitalnog novca** (ovakva situacija već je postojala kod sistema *Flooz.com* i *Beenz.com*) — doći će do kreiranja neke vrste on–lajn tržišta za digitalni novac
- elektronski novac ima potencijal da izazove **nestabilnost deviznih kurseva** čak i kada izuzmemo privatno–emitovani novac iz analize: ako elektronski novac posmatramo kao predstavnika realne valute, trebalo bi **da devizni kursevi u kiberprostoru budu jednaki deviznim kursovima u realnom svetu**; u suprotnom javlja se mogućnost arbitraže kojom bi se virtuelni i realni devizni kursevi izjednačili

Makroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

Uticaj elektronskog novca na finansijska tržišta

- u realnom svetu na deviznim tržištima učestvuju samo **profesionalci**;
- u kiberprostoru **svi su potencijalni učesnici na virtuelnom deviznom tržištu**
- u slučaju pada vrednosti neke valute, potrošači će nastojati da je se što pre otarase; **masovno učešće u špekulacijama na virtuelnom deviznom tržištu može da dovede do oscilacija deviznih kurseva u kiberprostoru**; oscilacije kurseva u kiberprostoru uticaće i na „realne“ devizne kurseve

Makroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

Elektronski novac i finansijske krize

- ako emisiju elektronskog novca vrše samo banke, potencijal za izazivanje finansijskih kriza biće zanemarljiv **sve dok je elektronski novac u potpunosti pokriven realnim novcem**
- **odobrenje kredita biće mnogo brže i spontanije u kiberprostoru**; prekomerno kreiranje novca može potencijalno da dovede do **bankrotstva** banke i izazivanja lančane reakcije
- **virtuelne banke su mnogo osetljivije na povlačenje depozita**; u kiberprostoru ne postoji institucija koja će vršiti **osiguranje depozita ili pružiti poslednje utočište** virtuelnim bankama
- prekomerna emisija privatno–emitovanog digitalnog novca može ugroziti kredibilitet njegovog emitenta, pa može doći do **panične konverzije u bezbednije forme novca**; u krajnjem slučaju to će dovesti do bankrotstva emitenta
- u zavisnosti od stepena isprepletenosti njegove monetarne sfere i monetarnih sfera drugih varijanti digitalnog novca, može nastati **kriza širih razmera**

Mikroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

- tehnologija je **bitno izmenila bankarsko poslovanje** u oblastima kao što su *automatizacija standardnih transakcija, decentralizacija pomoćnih poslova, izvršenje platnih transakcija, sistemi za uskladištenje i analizu informacija o klijentima* i sl.
- **primarni motiv** najvećeg broja banaka za uvođenje novih tehnologija nije bilo sniženje troškova već — **strah od konkurencije**, tj. želja za očuvanjem postojeće baze klijenata
- očekivalo se da će primena novih tehnologija smanjiti troškove i povećati profitabilnost banaka, ali su pojedina proučavanja pokazala da **u mnogim slučajevima ovakva očekivanja neće biti ispunjena**
- **neki od razloga**: uprkos dramatičnom padu cena računara, **troškovi implementiranja složenih računarskih sistema su dramatično porasli** (troškovi posedovanja PC računara u korporativnom okruženju preko 8.000 dolara, od čega je nabavna cena računara oko 2.000 dolara); tehnologija zahteva i **angažovanje stručnjaka** koji će njome upravljati

Mikroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

- većina analitičara se slaže da su **dugoročni izgledi za povećanje profitabilnosti dobri**; do razmimoilaženja u stavovima dolazi kada se posmatra kraći vremenski horizont
- prihodi od platnih transakcija u velikom broju banaka čine značajan deo ukupnih prihoda; jedan od najbitnijih faktora koji ograničava smanjenje troškova obrade platnih transakcija je **ekonomija obima**; rastuća ekonomija obima učiniće elektronske platne transakcije jeftinijim, ali se banke suočavaju sa opadajućom ekonomijom obima papirnih instrumenata (naročito čekova)
- dugogodišnja praksa pokazuje da prilikom uvođenja nove usluge **nije preporučljivo naprasno ukinuti stare usluge, čak i kada one povećavaju troškove banke**
- u oblasti elektronskih plaćanja izražena je **tendencija bržeg rasta elektronskih plaćanja sa nižim provizijama** (npr. plaćanja debitnim karticama rastu skoro četvorostruko brže od plaćanja kreditnim karticama)

Mikroekonomske posledice elektronskog novca i elektronskog bankarstva

- banke su same krive što ulaganja u tehnologiju nisu dovela do sniženja troškova i rasta produktivnosti: postojeći sistem isporuke putem filijala apsorbije više od polovine obrtnog kapitala i definiše organizacionu strukturu većine banaka pa predstavlja značajan podsticaj da se zadrži status quo — **banke su izbegavale strategijsko restrukturiranje** da bi se ustanovili jeftiniji i korisniku naklonjeniji kanali distribucije
- u bankama su došli do zaključka da **nisu proizvodi profitabilni, već klijenti** — banke nastoje da zadrže postojeće klijente povećanjem „troškova zamene“ i da privuku nove klijente
- tehnika „**rudarenja podataka**“ (*data-mining*) pomaže bankama da identifikuju najprofitabilnije klijente, izoluju modele ponašanja klijenata i upute odgovarajuću marketinšku poruku i proizvode i usluge „skrojene po meri“ klijenata

Supervizija i regulacija elektronskog bankarstva

- **1994.** počela sa radom **Banka Evropske unije** (*The European Union Bank*);
- reklamirana kao prva svetska virtuelna banka sa kompletnim „asortimanom“ proizvoda i usluga
- elektronsko bankarstvo donosi supervizorima i regulatorima nove izazove

Perspektive supervizije i regulacije u eri elektronskog bankarstva

- tehnologija **ne menja ključne funkcije banaka** (ročna transformacija, procena i preuzimanje rizika) pa problemi regulatora i supervizora ostaju isti, mada mnogo kompleksniji;
- osnovni razlozi i principi regulacije verovatno će ostati isti; izmeniće se način njihove implementacije, pa će supervizori i regulatori morati da prilagode svoju organizacionu strukturu, procedure i propise dinamici promene
- pojedine centralne banke **sve manje se oslanjaju na regulaciju** u klasičnom smislu; **akcenat je na efikasnom procesu supervizije** kojim se procenjuje rizik generisan aktivnostima banke i efikasnost upravljanja tim rizikom
- povećana konkurencija i konsolidacija na finansijskim tržištima dovode do sve veće povezanosti različitih segmenata nacionalnih finansijskih sistema, pa se sve češće pristupa tzv. **integrisanoj regulaciji**, kod koje je **naglasak na funkcionalnoj, a ne na institucionalnoj regulaciji** (regulaciji su podložne finansijske funkcije, a ne pojedine institucionalne forme)
- sve veća povezanost globalnog finansijskog sistema zahteva i **veći stepen kooperacije i koordinacije između nacionalnih regulatora**

Faktori koji utiču na budućnost bankarske regulacije i supervizije

- **tehnološke inovacije**
- **izmenjeno konkurentsko okruženje** i pojava novih konkurenata iz finansijskog i nefinansijskog sektora
- **promene u potrebama i profilu klijenata** (veća mobilnost radne snage, izmene u stilu života, izmene u strukturi porodice ...)
- **strukturne promene u sektoru finansijskih usluga** (povećana efikasnost poslovanja, sekjuritizacija, dezintermedijacija, konsolidacija, globalizacija finansijskih tržišta ...)

Regulacija i supervizija virtuelnih banaka

- virtuelne banke se u većini aspekata i funkcija ne razlikuju mnogo od tradicionalnih banaka
- ključna razlika koja je bitna iz aspekta njihove supervizije i regulacije, ogleda se u **beznačajnosti fizičke lokacije banke i klijenata**; virtuelna banka može da pruža finansijske usluge izvan nacionalnih granica
- virtuelne banke mogu preko noći da **promene svoju fizičku lokaciju bez ikakve promene u odnosima sa svojim klijentima**; stoga mogu brže da reaguju na promenu ekonomskih uslova i regulatornih zahteva
- virtuelne banke **osetljivije na panično povlačenje depozita** (zbog brzine kojom se informacije i glasine šire Internetom i brzine kojom klijenti mogu povući depozite), pa **virtuelne banke treba regulisati i nadgledati barem podjednako kao i tradicionalne banke**
- globalni domet virtuelnih banaka omogućava im da privuku veliki broj klijenata iz čitavog sveta, pa je očigledno da će **supervizija i regulacija virtuelnih banaka biti u suštini međunarodni problem**

Regulacija i supervizija elektronskog bankarstva izvan nacionalnih granica

- propisi u većini zemalja nalažu da **banka mora da uspostavi fizičko prisustvo na lokalnom tržištu da bi dobila dozvolu za obavljanje bankarskih poslova**; uprkos tome, izvestan broj banaka počeo je da se bavi isporukom on–lajn bankarskih proizvoda ili usluga iz matične zemlje stanovnicima drugih zemalja, u kojima nemaju fizičko prisustvo i/ili odgovarajuću dozvolu za rad
- Bazelski komitet smatra da bi regulacija i supervizija elektronskog bankarstva preko nacionalnih granica trebalo da se odvijaju u skladu sa **Bazelskim konkordatom**; principe sadržane u Bazelskom konkordatu potrebno je, međutim, prilagoditi jer u vreme njegovog pisanja nije se mogla predvideti upotreba Interneta kao elektronskog kanala distribucije za bankarske proizvode i usluge
- Bazelski komitet očekuje da će **supervizori u matičnoj zemlji svojim programom supervizije obuhvatiti i aktivnosti elektronskog bankarstva preko nacionalnih granica**

ELEKTRONSKO BANKARSTVO U SRBIJI

Reforma platnog sistema

- u razvoju elektronskog bankarstva u našoj zemlji učinjen značajan pomak
- **reforma platnog sistema**, pod rukovodstvom NBS, donela je našoj zemlji savremenu i efikasnu platnu infrastrukturu organizovanu oko **elektronskog RTGS i kliring sistema**
- krajem 2001. doneta odluka da se odgovornost za platni promet prenese na **poslovne banke**
- tokom 2002. sprovedene su tehničke, tehnološke i organizacione pripreme
- novi sistem počinje da funkcioniše **januara 2003**, čime je ukinut dugogodišnji monopol ZOP–a
- tokom 2003. Centralni registar, depo i kliring hartija od vrednosti izdvojeni iz sastava NBS kako bi se obezbedila infrastruktura za osnivanje i razvoj tržišta hartija od vrednosti

Svaranje pravnog okvira za elektronsko poslovanje

- reforma platnog sistema bila je praćena **izmenom i dopunom postojećih i donošenjem novih zakonskih propisa** koji regulišu ovu problematiku,
- **pravni okvir koji reguliše elektronsko poslovanje još uvek nije u potpunosti definisan: Zakon o elektronskom potpisu je usvojen, a predlog Zakona o elektronskoj trgovini od 19.09.2008. se nalazi u skupštinskoj proceduri; nakon njegovog usvajanja predstoji usklađivanje svih relevantnih zakonskih propisa (npr. poreskih, carinskih i sl.) sa pomenutim zakonom.**
- u toku reforme platnog sistema i nakon nje doneti još neki **propisi od značaja za oblast elektronskog bankarstva:**

Propisi od značaja za oblast elektronskog bankarstva

- **Zakon o Narodnoj banci Srbije** (2003; 2004)
- **Zakon o platnom prometu** (2002; 2004); na bazi ovlašćenja iz ovog zakona NBS donela niz propisa i opštih akata:
  - Odluka o elektronskom načinu obavljanja platnog prometa
  - Odluka o obračunu i kliringu i funkcionisanju obračunskih računa banaka kod NBS
  - Operativna pravila za obračun u realnom vremenu po bruto principu
  - Operativna pravila za kliring (neto obračun)
  - Odluka o obavljanju obračuna platnih kartica
  - Uputstvo o formatu i nameni poruka za razmenu podataka u obavljanju poslova platnog prometa
- **Zakon o deviznom poslovanju** (2006)
- **Zakon o tržištu hartija od vrednosti i drugih finansijskih instrumenata** (2002; 2006)

Unapređenje telekomunikacione infrastrukture

- stepen razvijenosti tržišta telekomunikacija znatno niži u odnosu na evropske standarde
- bitan preduslov za razvoj elektronskog bankarstva, i elektronskog poslovanja uopšte, jeste **unapređenje nacionalne telekomunikacione infrastrukture**
- novi pravni okvir stvoren **Zakonom o telekomunikacijama** iz 2003. (počeo da se primenjuje u drugoj polovini 2005).
- maja 2005. formirana **Republička agencija za telekomunikacije (RATEL)**
- Vlada Republike Srbije načinila je iskorak u tom smeru usvajanjem **Srategije razvoja telekomunikacija u Republici Srbiji** od 2006. do 2010. godine
- posebnu pažnju posvetiti **razvoju optičke transportne mreže i širokopojasnih mreža za pristup**, kao i **razvoju telekomunikacione infrastrukture u nerazvijenim područjima**

RTGS i kliring sistem

- RTGS i kliring sistemom **upravlja NBS (Sektor za platni sistem)**; tehnički su izvedeni u okviru **jedinstvene platforme**
- RTGS i kliring sistemi obrađuju i vrše obračun svih međubankarskih platnih naloga; neto pozicije iz kliringa čekova i kliringa transakcija platnim karticama obračunavaju se u RTGS sistemu
- razmena podataka u RTGS i kliring sistemu vrši se putem **elektronskih poruka u SWIFT formatu** preko privatne mreže NBS ili preko SWIFT mreže
- **učesnici u RTGS sistemu su NBS, poslovne banke, Trezor, CRHoV, i UBS**; platni nalozi veći od **250.000 din.** obavezno se izvršavaju u RTGS-u
- realizovana vrednost međubankarskog platnog prometa u **2006. 18,8 biliona dinara (148,8 miliona međubankarskih transakcija)** a u **2007. 39,7 biliona dinara (169,9 miliona transakcija)**
- **u 2007.** prosečan **mesečni broj RTGS plaćanja 6,8 miliona (321.075 dnevno)** a prosečna mesečna vrednost prometa **3,3 biliona dinara (156,63 milijardi dinara dnevno)**

RTGS i kliring sistem

- od ukupno 169,6 miliona realizovanih plaćanja u **2007**, **RTGS plaćanja učestvuju sa 81,55 miliona (48,08%)**
- iskustva s kraja 2007. godine govore o tome da je već **potrebno razmisliti o povećanju kapaciteta RTGS i kliring sistema** (28. decembra 2007 broj transakcija 1.184.995, što premašuje projektovani kapacitet)
- **kliring sistem se koristi za plaćanja male vrednosti**; kliringom čekova po tekućim računima građana upravlja UBS a kliring transakcija domaćim platnim karticama (Dina, Yuba) vrši NCPK pri NBS-u
- u **2007. u kliringu realizovano 785,63 milijardi dinara** (65,47 milijardi mesečno; 3,09 milijardi dnevno); prosečan mesečni broj plaćanja 7,34 miliona (349.773 dnevno)
- od ukupno 169,6 miliona realizovanih plaćanja u **2007**, **plaćanja u kliringu učestvuju sa 88,08 miliona (51,92%)**.

Platne kartice u Srbiji

- najzastupljeniji brend na domaćem tržištu je **DinaCard**, nacionalna platna kartica
- od međunarodnih brendova: **Visa**, **MasterCard**, **Diners** i **American Express**
- DinaCard sistem osnovan 2003.
- do sada je izdato oko **2,4 miliona DinaCard platnih kartica**; to je **više od polovine ukupnog broja izdatih kartica** u Srbiji
- uslovi izdavanja i korišćenja platnih kartica variraju; u izvesnim slučajevima oscilacije su prilično visoke čak i unutar istoga brenda, što govori o tome da se **domaće tržište platnih kartica još uvek ne može smatrati zrelim**

Platne kartice i prihvatni uređaji u Srbiji u periodu 2002–2007.

	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Broj izdatih kartica						
Debitne kartice	195.652	632.206	2.129.728	3.476.612	4.327.537	4.613.448
Kreditne kartice *)	4.186	10.896	28.224	382.158	857.608	1.039.042
Poslovne (biznis) kartice	N/P **)	N/P **)	N/P **)	N/P **)	55.237	72.975
Ukupan broj izdatih kartica (bez obzira na funkciju kartice)	199.838	643.102	2.157.952	3.858.770	5.240.382	5.725.465
ATM uređaji	65	204	450	837	1.348	2.047
EFTPOS terminali	1.709	6.779	16.266	31.816	48.194	55.340

Izvor: Autor, na bazi: CPSS, (2007: 36) i NBS, (2007: 113).

*) Uključujući i tzv. *charge* kartice (kreditne kartice sa otplatom ukupnog duga u jednom mesecu).

**) N/P – za konkretnu godinu ne postoji podatak.

Značajniji statistički podaci o platnim karticama u Srbiji

- u prvom kvartalu **2007.** bilo je u upotrebi oko **5,57 miliona platnih kartica** (oko polovina su nacionalne Dina platne kartice); od toga su **većina debitne kartice** (oko **4,6 miliona**); izvršeno oko **8,5 miliona transakcija na više od 50 hiljada POS terminala** u vrednosti od oko **17 mrd dinara**; i **7,7 miliona transakcija na više od 1.500 ATM uređaja** u vrednosti od oko **33 mrd dinara**
- procenjuje se da je od ukupnog broja izdatih kartica **aktivno oko 80% kreditnih** i **oko 40% debitnih** kartica
- vrednost podignute gotovine na ATM uređajima bezmalo je **dvostruko veća** od vrednosti platnih transakcija u maloprodaji, što znači da je u Srbiji gotovina još uvek najpopularniji način plaćanja
- **2002.** godine u Srbiji **0,03 platne kartice po stanovniku**; u **2005.:** **0,52** (skoro deset puta manje u odnosu na razvijene zemlje — npr. u SAD: **5,2**)
- **2002.** u Srbiji **9 ATM na milion stanovnika**; **2005.:** **113**, što je opet daleko manje u odnosu na razvijene zemlje (u proseku **1.063**)
- **2007.** po svakoj kartici **prosečno 13 transakcija** što je **četiri puta manje** od evropskog proseka
- **31. maja 2008.** ukupan broj **POS terminala** u Srbiji bio je **oko 60 hiljada**, broj **ATM uređaja preko 2.000**

Usluge elektronskog bankarstva u Srbiji

- problem bezbednosti transakcija u elektronskom bankarstvu u Srbiji pokazao se mnogo manjim nego u razvijenim zemljama
- **identifikacija i autorizacija** vrše se upotrebom *korisničkih imena, lozinki i ličnih identifikacionih brojeva (PIN)*, a sve češće se koriste *digitalni certifikati* na *mini-CD-u, USB disku* ili *smart kartici* kao i **hardverski generatori jednokratnih lozinki** (tokeni)
- usluge elektronskog bankarstva koje su na raspolaganju klijentima u Srbiji, po kvantitetu i kvalitetu, uglavnom su **uporedive sa onima koje se nude klijentima u razvijenim zemljama**
- klijentima su obično na raspolaganju: uvid u stanje na računu, prijem ažurnih informacija o stanju i promenama na računu, izdavanje platnih naloga, transfer novca između različitih računa, plaćanje računa trajnim nalogom, podnošenje kreditnih zahteva, detaljni izveštaji o pojedinim transakcijama, menjački poslovi, prikaz detaljnog izveštaja o platnim karticama, štampanje izvoda za zadati vremenski period, uvid u stanje čekova, telebanking ... (kao i dodatne pogodnosti, npr. moduli za praćenje kursnih lista, kamatni kalkulatori, kalkulatori za konverziju valuta ...)

Usluge elektronskog bankarstva u Srbiji

- pojedine banke nude i do **40% niže provizije za elektronske transakcije**
- od ukupnog broja računa u poslovnim bankama **2005.** (oko 600.000) njih **oko 63.000** bili su računi kojima se pristupa putem personalnog računara i Interneta
- sredinom **2007.** od ukupnog broja **pravnih lica** u Srbiji njih **13% obavljalo je platne operacije putem elektronskog bankarstva**; na ovaj način se izvršava **oko 15% svih platnih naloga** i **oko 29% ukupnog prometa** (ovaj procenat se kod nekih banaka kreće i do 60%)
- prema najnovijim podacima Sektora za platni sistem, u periodu **od 1.10 do 31.12.2008. učešće platnog prometa obavljenog putem elektronskog bankarstva** u ukupnom platnom prometu u **proseku 36,26%** (u pojedinim bankama i do **75%**)
- prihvatna mreža POS terminala počela je brže da se širi zahvaljujući uvođenju **nove generacije POS terminala** koji mogu da komuniciraju sa centrom za autorizaciju **preko GSM ili GPRS mreže**

Mobilno bankarstvo u Srbiji

- klijentima u Srbiji na raspolaganju su i usluge mobilnog bankarstva, a najzastupljeniji kanal mobilnog bankarstva je **SMS**
- SMS kanal u početku korišćen za prenos informacija o stanju na računu, transakcijama koje su izvršene sa klijentovog računa ..
- **počev od 2006, SMS kanal se koristi i za izdavanje platnih naloga** (dopuna kredita za mobilne telefone, plaćanje parkinga, plaćanje administrativnih taksi i naručivanje izvoda iz matične knjige rođenih/venčanih ...)
- sredinom 2008. godine u Srbiji je bilo oko **9 miliona registrovanih mobilnih telefona**, od kojih svaki predstavlja potencijalni transakcioni uređaj, pa će mobilna plaćanja ubuduće imati sve značajniju ulogu u platnom sistemu Srbije